ภูมิปัญญา
ด้านการแพทย์พื้นบ้าน
อุดรธานี
ด้านสมุนไพร

ภูมิปัญญา

๓.๑ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาแก้กินผิด

ประวัติความเป็นมา

การดูแลสุขภาพในท้องถิ่นนั้น มีกลไกหนึ่งที่อยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานาน กลมกลืน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรมของชุมชน เป็นที่พึ่งทางกาย ซึ่งมีโรคพื้นบ้านหลายชนิดที่ยังรับใช้ความเจ็บป่วยในชุมชนอยู่ การศึกษานี้มุ่งหวังให้เกิดความเข้าใจระหว่างระบบการแพทย์พื้นบ้านกับระบบการแพทย์กระแสหลัก เพื่อให้มีความเชื่อมโยงถึงกันด้านการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ในแง่ของการเป็นที่พึ่งทางใจแล้ว หมอพื้นบ้านเป็นคนในชุมชนกับคนป่วย มีลักษณะ พื้นเพทางวัฒนธรรมเดียวกัน ความรู้สึกนึกคิดเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ย่อมมีความเข้าใจความรู้สึกของคนป่วย และมีความเจ็บป่วยหนึ่งที่เรียกว่า “กินผิด” ซึ่งมีอาการปวดหัว ปวดท้องตามืดตามัวตาฟาง ถ้าเป็นมากจะทำให้ปัสสาวะบ่อย เช่น ผู้ถูกพิษยาฆ่าแมลง จะมีเหงื่อออกตามลำคอ ถ้ามีไข้ บ้านเราเรียก ไข้ซ้ำเหี่ย (สามวันดี สี่วันไข้)

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับที่ ๑ ยาฝน ๑๐ ราก โดยใช้น้ำสะอาดในการฝนยา เป็นมากใช้น้ำมากหน่อย เป็นน้อยใส่น้ำประมาณ ๓ แก้ว ฝนประมาณดึงขึ้นลง ๑๐ ครั้ง ขึ้นลงนับหนึ่ง ดูตัวยาว่าออกมากน้อย ตามที่หมอพิจารณา โดยให้กินแทนน้ำ ตัวยาประกอบด้วย พญามีฤทธิ์ พิษหิงค์ พิษพญาไฟ ยานางแดง แสงเบื่อ เก้านางนี เทพทาโร ประดงไข่ ประดงเหลือง ประดงขาว ประดงแดง

ตำรับที่ ๒ ได้แก่ ๑. รากผักย้อยแดง ๒. รากฝางใหญ่ ๓. เครือฝางไก่ ๔. ขิงแคงปลากั้ง ๕. รากชายชู ๖. รากชายเย็น หรือรากชายเดน ๗. รากขาม ๘. รากก้นคก ๙. รากพอก ให้เก็บยาวันอังคาร ต้มกิน หรือฝนกิน (กรณีเป็นกระทันหันร้ายแรง)

ตำรับที่ ๓ ได้แก่ ๑. สาวฟ้า (ส่องฟ้า, โปร่งฟ้า) ๒. สาวสวรรค์ (สะมัดน้อย) ๓. แสนน้ำนม (พงพี, พนมสวรรค์) ฝนใส่น้ำอย่างละ ๙ ครั้ง กินยาก่อนหรือหลังอาหารก็ได้

ตำรับที่ ๔ ให้นำรากสมัดใหญ่ รากส่องฟ้า รากชายชู (ชิงชี่) ฝนใส่น้ำกิน ถ้าเป็นมาก ให้ฝนใส่น้ำเหล้าขาว

ตำรับที่ ๕ ใช้ ยา ๓ รากฝนรับประทาน ครั้งละ ๑ แก้ว วันละ ๓ ครั้งหลังอาหาร ได้แก่ ว่านทรหด โกศสอ โกศกระดูก อาการจะดีขึ้นในสามสิบนาที

ภาพประกอบ

ตัวยาฝน ๑๐ ราก

ใบของต้นส่องฟ้า หรือโปร่งฟ้า

การฝนยา โดยนำเครื่องยามาฝนกับหินฝนก่อน

ว่านทรหด

การฝนยา โดยนำหินฝนจุ่มน้ำ

ต้นสมัด

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๒ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาแก้ไข้หมากไม้

ประวัติความเป็นมา

ยาชุมในห่อยาพ่อแพง ราชชะ หมอพื้นบ้านตำนานสมุนไพร ไข้หมากไม้

หมากไม้ เป็นชื่อของโรคชนิดหนึ่ง มีหมากไม้น้อย หมากไม้ใหญ่ การที่จะทราบว่าเป็นไข้หมากไม้ชนิดลำไส้ ภาคกลางเรียก ไข้ไทฟอยด์ ไข้หมากไม้ทกทีน ภาคกลางเรียกหมากไม้ไข้นกนางแอ่น ลักษณะของไข้หมากไม้อีสาน คนอีสานเรียกชื่อว่าดังนี้

ไข้สาระบาดจับ จะมีอาการ ไข้ที่มีการมึน ชา ไปทั่วร่างกาย มีน้ำไหลออกมาไม่ขาดเหมือนดังน้ำลาย (หมาว้อ) ร่างกายไม่แข็งแรง พลิกไปพลิกมาไม่ได้

ไข้เหือดไฟหลวง อาการ ไข้ร้อนใน กระหายน้ำ กินน้ำลงไปเท่าไรก็ไม่พอ อยากกินแต่น้ำ มีอาการมือเย็นเท้าเย็น เย็นตั้งแต่หัวจรดเท้า คลำดูที่ไหนก็เย็นไม่มีอบอุ่นเลย อีสานเรียก ไข้กล่อมนางนอน

ไข้เหือดจม อาการ ไข้ร้อน ไม่กระหายน้ำเท่าไร แต่ยังอยากกินข้าว กินน้ำอยู่ มีอาการนอนซึมๆ ลุกเดินไปมาไม่ได้ อยู่กับที่น้ำหนักลดลงทุกวัน

ไข้ออกตงอางคางเหลือง อาการ ไข้ที่มีอาการกระวนกระวาย นอนไม่รู้สึกตัว แข้งขาดิ้นไปมา ตาแดง ตาไว แก้มเหลือง ตีนผมเหลือง กินข้าวกินน้ำแล้วฮากออก ขี้เหลือง เยี่ยวเหลือง

ไข้ออกเหือดซาง อาการไข้ที่มีอาการสั่น ร่างกายร้อน หนาวใน ทิ้งตัวกลิ้งไปมา เหมือนกับคนบ้า

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับที่ ๑ การรักษาใช้ยาชุมแก้ไข้หมากไม้ไทฟอยด์นั้นการรักษาหมอจะจัดยาเป็น “ยายาม” ฝนกับน้ำประมาณครึ่งขัน หรือ ๑ แก้ว กินครั้งเดียว เป็นการทดสอบ ถ้าดี หมอจะจัดยาให้ไปฝนเอง แต่จำนวนชนิดยาจะไม่มากเท่ากับ “ยายาม” ซึ่งตัวยาได้แก่ กอกด่อน, ฮังฮ้อน, จันขาว, รางจืด, กฤษณาต้น, งิ้วดำ, ฮากส่องฟ้า, หมากกอกด่อน, ตับทะเล, ปอดทะเล, ปานดง ๓๒, ม่วยเลือด, จันเหลือง, ลิ้นทะเล, หอยนางรม, หอยสังข์, ขึ้นกอินทรีย์, คังคี, ปานดงแดง, เปลือกต้นส้าน, ขี้แฮด

ตำรับที่ ๒ พ่อชาย มาตรา เครือข่ายหมอพื้นบ้านอุดรธานี ใช้เครือไส้ปลาซ่อน ข่อยดาน ฝนกิน

ภาพประกอบ

รางจืด

กอกด่อน

ฮังฮ้อน

งิ้วดำ

ฮากส่องฟ้า

กฤษณา

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : นายแพง ราชชะ (เสียชีวิต)
ผู้ให้ข้อมูล หมอพื้นบ้านจังหวัดอุตรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย วัดวิเวกบูรพาชัย
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๓ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาต้มแก้ปวดเมื่อย

ประวัติความเป็นมา

หมอยาสมุนไพรไม่ใช่อาชีพ เป็นเรื่องของการช่วยเหลือกันภายในชุมชน โดยเฉพาะมักจะมีคำกล่าวว่าครูสั่งไว้ว่าไม่ให้เรียกร้องเงินทอง มิฉะนั้นจะทำให้ยาไม่ได้ผล และห้ามปฏิเสธคนไข้ถึงแม้ตนจะทำอะไรอยู่ก็ตาม นอกจากนี้การเก็บหายาสมุนไพรมักจะเก็บอยู่ในชุมชนนั้น ๆ เอง แต่ในปัจจุบันด้วยสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไป การหายาสมุนไพรยากลำบากมากขึ้น สมุนไพรที่จำเป็นต้องใช้บางอย่างต้องเดินทางไปเก็บไกลมากขึ้น ทำให้หมอยาสมุนไพรที่ใช้ยาหายากบางชนิดจำเป็นต้องตั้งราคา หรือเลิกใช้ยาตำรับนั้นไป เวลาที่มีงานประเพณี และมีหม้อยาต้ม ชาวอุดรธานี จะมีตำรับยาต้มแก้ปวดเมื่อย ไปตั้งบริการให้ดื่มกินฟรี และช่วยให้การเดินเที่ยวงานไม่ปวดเมื่อยเนื้อตัวด้วย

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับยาต้มแก้ปวดเมื่อยที่ **นายอำนวย พลลาภ ต.บ้านชัย อ.บ้านดุง** ใช้ได้แก่ ๓๒ ประดง เถาเอ็นอ่อน ประดงเส้น โคคลาน ประดงเอ็น ฮ่อสะพายควาย ประดงข้อ สามพันเส้น/สามพันปี ประดงเหลือง หม่วยเลือด ประดงแดง กำลังเสือโคร่ง เถาวัลย์เปรียง ฝางแดง ตากวาง

ตำรับยาต้มแก้ปวดเมื่อยที่**พ่อสถิตย์ ศรีสวัสดิ์ ต.นาไหม อ.บ้านดุง** ใช้ ได้แก่ ๓๒ ประดง กำลังวัวเถลิง ประดงเหลือง ม้ากระทืบโรง ประดงเส้น กำลังเสือโคร่ง ประดงเลือด หม่วยเลือด ประดงเอ็น โคคลาน ฮ่อสะพายควาย ตากวาง กำลังช้างสาร

ตำรับยาต้มแก้ปวดเมื่อยที่**นาย อุ้ย มะนินศรี ต.บ้านดุง อ.บ้านดุง** ใช้ ได้แก่ ๓๒ ประดง ประดงเลือด มุ่ยแดง มุ่ยดอน เครือเอ็นอ่อน

ภาพประกอบ

มุ่ยแดง

เถาเอ็นอ่อน

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุตรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๔ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาฝนแก้ประดง

ประวัติความเป็นมา

ยาชุมในห่อยา**พ่อแพง ราชชะ** หมอพื้นบ้านตำนานสมุนไพร พูดถึง **โรคประดง** ประดงเป็นโรคชนิดหนึ่งที่มีลักษณะกับเป็นโรคซาง มีหลายชนิด ส่วนคนที่เป็นส่วนมากอายุ ๔๐ ปี ขึ้นไป อายุกลางคนขึ้นไปโดยมาก ผู้หญิงที่อ้วนท้วนสมบูรณ์ กินยาแก้ปานดงมันก็หายไป แล้วไม่ได้พอปี หรือ ๒ ปี ก็กลับเป็นขึ้นมาใหม่ เพราะคน “เอิ้น” โรคปานดงไม่ถูก ผู้เขียนจึงเอิ้น “โรคป่าดง” แต่โบราณอีสานเรียกดังนี้ **โรคประดงไฟ** อาการ ถ้าเป็นจะมีการปวดร้อนตามร่างกาย ความร้อนวิ่งไปตามเส้นเอ็น โรคปานดงเส้นปานดงเอ็น อาการ ไข้ที่มีอาการปวดตามร่างกาย ความร้อนวิ่งไปตามเส้นเอ็น ถ้าไปรักษาตามหมอนวดจับเส้นหรือยาประคบหมอโบราณก็หายได้ **โรคปานดงลอย** อาการไข้ที่มีอาการมืนตามมือตามข้อเท้า เดินไปมาไม่สะดวก ถ้าเป็นหนักจะนอนอยู่กับที่ไปมาไม่ได้ หรือพลิกตัวไม่ได้ ต้องให้ลูกหลานช่วยเหลือ **โรคปานดงฟก ปานดงไค่** อาการไข้พีขึ้นเหมือนปลาเป้า หายใจติดขัด (หันใจฝืด) บางครั้งก็ผอมบางครั้งก็พีอ้วนขึ้น **โรคปานดงคัน** อาการ ไข้ที่มีอาการคันตามลำตัว บางทีเป็นตุ่ม บางทีไม่เป็นตุ่ม อาการคันนั้นวิ่งไปตามเส้นตามเอ็นโรคปานดงชักแงชักแง้ง อาการเวลาไข้เกิดชัก เวลาไข้ลงก็หยุดชักเป็นปกติ ไม่นานก็ชักขึ้นอีก **โรคประดงลำไส้** อาการ ไข้ที่มีอาการแน่นหน้าอก กินอาหารลงไปก็ไม่ถ่าย หรือว่าถ่ายแต่เพียงเล็กน้อย กินยาระบายก็ไม่อยากถ่าย ถึงว่าถ่ายก็ ๒ - ๓ วัน จึงถ่ายๆ ก็เป็นกลอน แสดงว่าปานดงเข้าไส้ ถ้าเฮาเอื้อมออก (เรอออก) ก็สบาย ผายลมออกก็สบาย ไม่แน่นท้อง กินก็อิ่ม ไม่กินก็อิ่ม **ปานดงเลือด** อาการไข้ที่มีอาการเป็นจุดหรือตุ่มเล็กๆ สีแดง ตามแข้งขา หูตาจมูก หรือที่มี่หนึ่งในร่างกายผู้ป่วย **ปานดงวินขึ้นหัว** อาการ ไข้มีอาการปวดหัวมัวตา เจ็บตามแข้งขา ที่หนักที่สุดคือหัววิน สวิงสวาย ไม่รู้สึกตัว บีบคั้นตามเส้นจึงรู้สึกตัว

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับตัวยาได้แก่ กฤษณา, ขัดมอน, เปลือกยาง, เปลือกกะพี้, เปลือกส่าน, รากน้อยโหน่ง, จันหอม, รางจืด, ไม้สัก, เอียนด่อน, สีชมชื่น, จานนอนดิน, จานพันต้น, รากส่องฟ้า

ภาพประกอบ

กฤษณา

ขัดมอน

รางจืด

ไม้สัก

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : นายแพง ราชชะ (เสียชีวิต)
ผู้ให้ข้อมูล นายสมชาย ชินวานิชย์เจริญ / นางรัชนีกร อรรถวิภาค
ที่อยู่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี

๓.๕ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาแก้อสรพิษ

ประวัติความเป็นมา

เมื่อถูกอสรพิษขบกัด หรือแมงมุมแม่หม้ายที่อยู่ตามท้องไร่ท้องนา ยุ้งฉาง เวลาที่อาการกำเริบช่วงครึ้มฟ้าครึ้มฝน จะมีอาการไข้หนาวสั่น เนื่องจากมีเขี้ยวแมงมุมฝังในอยู่ ชาวชนบทอุดรธานีก็รู้จักวิธีดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือกรณีงูกัดก็มี

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับที่ ๑ ยาแก้อสรพิษ ยาใส่แผลงูกัด (นายมี คำผุยกา จ.อุดรธานี) ใช้รากสมัด เอารากฝนใส่น้ำทาแผล หรือ ยาใส่แผลเปื่อยจากงูกัด (นายมี คำผุยกา จ.อุดรธานี) ๑. เปลือกต้นส้านใหญ่ (ขูดเอาแต่เปลือก) ๒. หนามโกทา ทุบ ๓. หนามแท่ง ทุบ เอาทั้งสามอย่างทุบให้ละเอียด คลุกรวมกัน ใช้โรยใส่แผล

ตำรับที่ ๒ ยารักษางูกัด (นายวิลัย หนันทะ จ.อุดรธานี) ใช้ต้นเล็บครุฑ ฝนกับน้ำสะอาดกินและทา

ภาพประกอบ

ส้าน

สมัด

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๖ ภูมิปัญญาเรื่อง หมอเป่า

ประวัติความเป็นมา

หมอเป่า ซึ่งการดำรงคงอยู่ของหมอเป่านั้น ในสังคมปัจจุบันต้องอาศัยวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างมากทีเดียว โดยจะพบว่าวัตรปฏิบัติของหมอเป่าจะมีข้อกำหนดที่คนรุ่นใหม่อาจจะเห็นเป็นเรื่องไร้แก่นสาร หรือทำไม่ได้ ทำให้การสืบทอดเป็นหมอเป่าน้อยลง ข้อปฏิบัติ เช่น นายคำ นามรัตน์ศรี เรียนเอาจากหมอที่มารักษาลูกของตน โดยเรียนจากอาจารย์น้อย ใช้เวลา ๑ วัน เรียนจอดดูก ชำนาญมาก และเรียนเป่ากำเริด โรคกระดูกหักจับดูก็รู้ หรือถูกกระแทกเป็นแผลก็รักษาหาย ถ้ากระดูกหักต้องเข้าเฝือกด้วย รักษา ๑๕ - ๓๐ วัน ก็หาย โดยเป่ามีหลายอย่าง ส่วนกำเริด จะมีอาการแหล่ เหลือง ร้องไห้ไม่หยุด หรือกำเริดปาเป้า ท้องบวม หรือท้องพองก็หาย กำเริดดูได้ง่ายเพราะเด็กจะร้องไห้ หรือดูที่สีผิวก็รู้ หมอจะต้องขะลำ งดการกินมังสัง ๑๐ อย่าง หรือ นายบัวพัน พันมหา ให้ปลงคายวันอังคาร ถ้าตรง กับวันคนตายไม่รับรักษาและไม่รับปลงคาย หรือ นายมนู วิชาชัย บรรพบุรุษอยากจะถ่ายทอดวิชาให้ประกอบกับตนเองก็สนใจอยู่แล้ว จึงได้ศึกษาจากอาจารย์ ยกครูแล้วจึงเรียน (วันอังคาร) ตั้งครูเรียนมีขันธ์ ๕ ซวย ๔ อันผ้าขาวครึ่งวา เหล้าก้อง ไข่หน่วย ใช้เวลาเรียน ๑ อาทิตย์ จอดดูก เสียพิษไฟ น้ำร้อนลวก ฝี ดูจากคนไข้ที่มาหา หรือนางสาว สงัด ขยอมดอก อาจารย์ คือ พ่อใหญ่อ่อน จันทร์เขียว ต้องการจะสืบทอดความรู้ให้เพื่อสืบทอดต่อไป โดยเริ่มเรียน ด้วยการยกขันธ์ ๕ ดอกไม้ ๕ คู่ เทียน ๕ คู่ เงิน ๑ บาท ยกครูวันอังคาร เป็นคาถาจอดดูกอย่างเดียว เคยรักษาเฉพาะคนป่วยที่ผ่านหมอมาแล้ว โดยจะใช้วิธีการเป่าเฉพาะที่ หลังจากรักษาหายแล้ว ผู้ป่วยต้องปลงคาย มีขันธ์ ๕ ดอกไม้ ๕ คู่ เทียน ๕ คู่ เงิน ๑ บาท ชิ่นผืน แพรวา เหล้าป้อง ไข่หน่วย ค่ารักษาแล้วแต่จะสมนาคุณ ส่วนมาก ๕๐ - ๑๐๐ บาท ใช้เวลาเรียนประมาณ ๓ วัน มีข้อปฏิบัติ ข้อ ขะลำตอนรักษาคนป่วยต้องขะลำ ไข่และไก่ หมอเองก็ต้องขะลำด้วย เวลาปลงคายต้องปลงวันอังคาร การรักษารู้ว่าคนป่วยหายจากโรคที่เป็นโดยการบอกจากคนป่วยเองและการจับดู ซึ่งได้รักษามาแล้วประมาณ ๒๐ คนสาเหตุที่อยู่คนเดียวเพราะวิชานี้จะกลับไปลองกับลูกหลาน จึงไม่อยากถ่ายทอด โดยหลานเคยแขนหักจากอุบัติเหตุ ปัจจุบันจดวิชานี้ไว้ในสมุด แต่ยังไม่ถ่ายทอดให้ใคร ถ้าตนเองตายไป ใครที่อยากเรียนก็อ่านจากหนังสือเอาได้

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุตรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๗ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาต้มแก้กระเพาะอืด

ประวัติความเป็นมา

ชมรมหมอพื้นบ้านสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ในฐานะองค์กรสาธารณประโยชน์ ร่วมกับเครือข่ายใบชะโนดจัดทำแผนงานหมอพื้นบ้านสัญจร โดยมีกิจกรรมสาธิตการดูแลรักษาสุขภาพในแบบฉบับหมอพื้นบ้าน และแนะนำการใช้สมุนไพรโดยหมอพื้นบ้าน โดยสมุนไพรไทบ้านคือสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้รักษาความเจ็บป่วยของคนในชุมชน เช่น ยาต้ม ยาฝน ยาแช่ เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของคนในชุมชน เช่น ไข้หมากไม้ งูสวัด ท้องอืด ในกรณีนี้มียาต้มแก้กระเพาะอาหาร อืด แน่นท้อง หยิ่งท้อง มีอาการ แน่นท้องจุกเสียด แน่นท้องเป็นประจำ ออกร้อนท้องเป็นประจำ แสบบักโหก (จุกเสียดลิ้นปี่) กรดไหลย้อน

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับที่ ๑ ชุดยาต้มแก้กระเพาะอาหาร

๑. ตาปลา ๒. หว้าชั่น ๓. ตานกกด ๔. ก้างปลาแดง ๕. มันปลา

ตำรับที่ ๒ ใช้ต้นติ้วหม่อน ทั้งต้นไม่ต้องเอาเปลือกออก ประมาณ ๑ กำมือของผู้ป่วย ต้มกินครั้งละ ๑ แก้ว ๓ เวลาก่อนอาหาร ประมาณ ๑ สัปดาห์อาการจะดีขึ้น

ภาพประกอบ

ต้นก้างปลาแดง

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา :
เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี และ
ชมรมแพทย์แผนไทย วัดวิเวกบูรพาชัย
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๘ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาต้มแก้ริดสีดวงทวาร บานทะโรค

ประวัติความเป็นมา

ชมรมหมอพื้นบ้านสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ในฐานะองค์กรสาธารณประโยชน์ ร่วมกับเครือข่ายใบชะโนดจัดทำแผนงานหมอพื้นบ้านสัญจร โดยมีกิจกรรมสาธิตการดูแลรักษาสุขภาพในแบบฉบับหมอพื้นบ้าน และแนะนำการใช้สมุนไพรโดยหมอพื้นบ้าน โดยสมุนไพรไทบ้านคือสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้รักษาความเจ็บป่วยของคนในชุมชน เช่น ยาต้ม ยาฝน ยาแช่ เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของคนในชุมชน เช่น ไข้หมากไม้ งูสวัด ท้องอืด ในกรณีนี้มียาต้มแก้ริดสีดวงทวาร ซึ่งมีอาการเริ่มต้นจากท้องผูก มีก้อนที่ก้น ออกมาเป็นริดสีดวง หรือ สะดวง อาจกำเริบเป็นกลีบมะเฟืองได้

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับที่ ๑ ชุดยาต้มแก้ริดสีดวง ๑. ค้อแลน ๒. ค้อหนาม ๓. ไฮหิน

ตำรับที่ ๒ ใบสาบเสือ หนึ่งกำมือล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด นำปูนแดง (ปูนกินหมาก) เท่าปลายนิ้วก้อย ผสมให้เข้ากัน วางบนสำลีแผ่นแปะที่ช่องทวารหนัก หลังอาบน้ำ ตอนเช้าหรือเย็น และก่อนนอน สามวันก็จะยุบหาย

ภาพประกอบ

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๙ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาแก้นิ่วในถุงน้ำดี

ประวัติความเป็นมา

จากการประชุมกลุ่มของเครือข่ายหมอพื้นบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนตัวยา ในเรื่องของนิ่วในถุงน้ำดี หมอพื้นบ้านอุดรธานี เล่าถึงอาการดังนี้ คนเป็นจะมีอาการ ตัวเหลือง ตาเหลือง เจ็บหน่วงบริเวณชายโครงด้านขวา ท้องตึง ถ่ายยาก

เครื่องยาและวิธีใช้

เอาจาวตาล ๓ จาว กินเวลา บ่ายสองโมงตรง วันละ ๓ จาว ติดต่อกัน ๗ วัน อาการก็จะทุเลาขึ้น

ภาพประกอบ

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๑๐ ภูมิปัญญาเรื่อง ยาต้มแก้นิ่วในไต / กระเพาะปัสสาวะ

ประวัติความเป็นมา

จากการประชุมกลุ่มของเครือข่ายหมอพื้นบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนตัวยา ในเรื่องของนิ่วในไต หมอพื้นบ้านอุดรธานี เล่าถึงอาการดังนี้ คนเป็นจะมีอาการปวดที่บั้นเอว ปวดท้อง เจ็บสันหลัง ปัสสาวะสีเหลืองดั่งขมิ้น ปัสสาวะขัด เจ็บท้องน้อย ปวดหัวเหน่าและท้องน้อย

เครื่องยาและวิธีใช้

นำรากบีคน (ราชดัด) รากเอี่ยนด่อน (หยิกบ่ถอง) กระดูกบ่างใหญ่ ฝนกับน้ำมะนาว หรือน้ำสะอาด ในปริมาณที่เท่าๆ กัน กิน ๓ เวลาก่อนหรือหลังอาหาร หรือดื่มแทนน้ำ ครั้งละประมาณ ๑ แก้ว ได้ผลดีนักแล

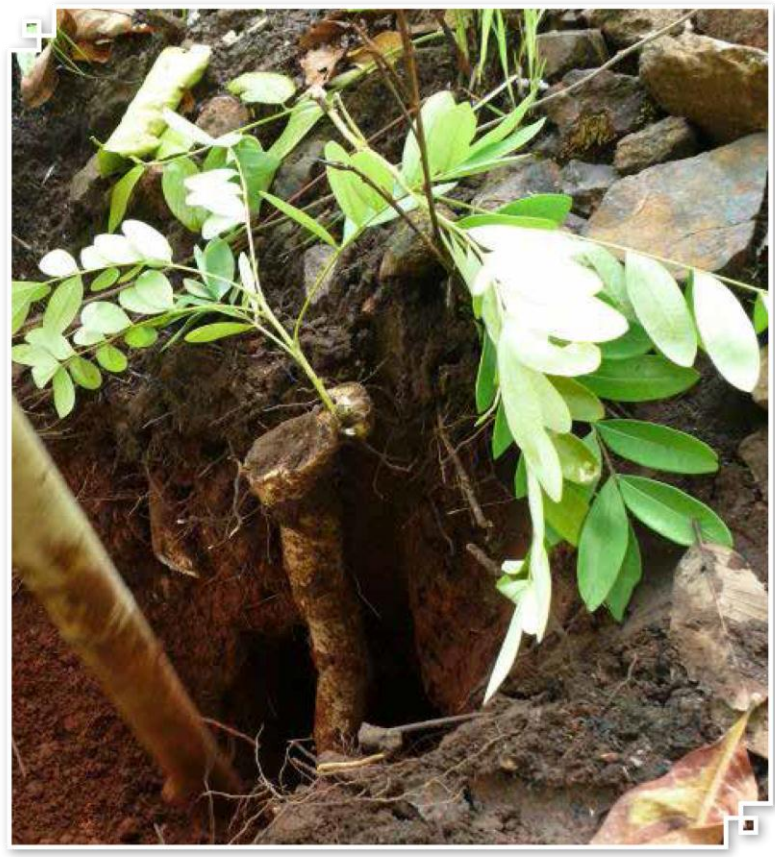

รากเอี่ยนด่อน (หยิกบ่ถอง)

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุตรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๑๑ ภูมิปัญญาเรื่อง โลงเลือด

ประวัติความเป็นมา

โลงเลือด คือการมีอาการเลือดออกมาจากช่องคลอดมาก ๔-๕ วันไม่หยุด อาจมีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย หรือเรียกว่า ตกเลือด

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับยารักษาโลงเลือด (ตกเลือด)

๑. หัวทูน	๒ กีบ (กีบละ ๓ นิ้ว)
๒. รากเกด	๑ คืบ (๑ ฝ่ามือ)
๓. เข็มแดงตามโคก	๓ ราก (ยาว ๑ ฝ่ามือ)

เข็มแดงตามโคก

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๑๒ ภูมิปัญญาเรื่อง ยารักษางูสวัด

ประวัติความเป็นมา

อาการงูสวัดที่หมอพื้นบ้านอุตรธานี คนไข้จะมีอาการได้แก่ ปวดแสบ ออกร้อน มีน้ำเหลืองออกตามลำตัว แผลพุพองใส ถ้ารอยแผลติดกันจะเกิดอันตรายถึงชีวิต หรือ เป็นผื่นที่ผิวหนังและปวดแสบปวดร้อน หรือ เป็นตุ่มพองๆ เป็นเวิงๆ เหมือนไฟไหม้ หรือ เป็นตุ่ม ผื่นแดงตามตัว ปวดแสบ ปวดร้อน พุพอง

เครื่องยาและวิธีใช้

ตำรับที่ ๑ ยารักษางูสวัด (นายทองแดง อกอุ่น จ.อุตรธานี)
๑. ยอดอ่อนแคน้ำก่ำ (แคฝอย) ตำให้ละเอียดผสมกับน้ำ ทาแผลวันละ ๒ ครั้ง

ตำรับที่ ๒ ยารักษางูสวัด (นายทองมี ชัยพล จ.อุตรธานี)
๑. เปลือกผักกุ่ม ๒. กาบผักก่าม ฝนกับน้ำทาที่แผล

ตำรับที่ ๓ ยารักษางูสวัด (นายน้อย หาญสงคราม จ.อุตรธานี)
๑. รากส่านเตี้ย ๒. เหล้าขาว ปรุงผสมกัน ใช้ฝนใส่น้ำแล้วทา

ตำรับที่ ๔ ยาทาแผลเปื่อยงูสวัด (นายหนอม ธรรมสุข จ.อุตรธานี)
๑. หำกูดฮอก (เป็นเครือ)
๒. หมากหวาย (ครึ่งพวง) ตำผสมกัน ทาบริเวณที่เป็น ๒-๓ วันแผลก็จะค่อยๆ แห้ง

ยอดอ่อนแคน้ำก่ำ (แคฝอย)

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุตรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย
วัดวิเวกบูรพาชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑

๓.๑๓ ภูมิปัญญาเรื่อง หมอนวดพื้นบ้าน พ่อใหญ่เฟื้อ ขยันการ

ประวัติความเป็นมา

การนวดในแบบที่พ่อใหญ่เฟื้อใช้นี้เป็นการนวดที่เป็นการใช้วิธีการต่างๆ เช่น กด สะกิด ปิด ชั่วคราว เป็นต้น ลงไปบนเส้นเลือด เส้นประสาท เส้นเอ็น ซึ่งจะมีผลกระตุ้นให้เส้นดังกล่าว ทำงานได้ดีขึ้น และเป็นการจัดระเบียบให้เส้นดังกล่าวไม่ซ้อนทับกันเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการปิดกั้นการไหลเวียนของของเหลวในเส้นดังกล่าว พ่อใหญ่เฟื้อ ขยันการ บ้านดงอุดม ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงมากในการนวดบำบัดอาการโรคทางระบบกล้ามเนื้อ ได้รับความเชื่อถือและมีผู้มารับบริการทั้งที่อาศัยในเขตจังหวัดอุดรธานี และต่างจังหวัด โดยที่การบริการนวดจะไม่ตั้งค่ารักษา แต่จะให้เป็นค่าคายหรือค่ายกครู หรืออีกนัยหนึ่งก็คือแล้วแต่ศรัทธา มีการนัดคิวเข้ารับบริการ โดยจะเป็นการลงคิวไว้ในปฏิทิน วันละ ๒ คนบ้าง, วันละ ๔ คนบ้าง ในการนวด ถ้าจะให้ได้ผลสูงสุด เมื่อทำการนวดบริเวณที่เจ็บป่วยแล้ว จะต้องนวดทั่วร่างกายเพื่อปรับสมดุลย์ ในการนัดคนไข้ที่จะมานวดนั้นการลงนัดนั้นเนื่องจากว่า อดีตเมื่อท่านเริ่มนวด บางครั้งมีคนไข้มาจากทางไกล แต่ท่านได้ทำการนวดอยู่ท่านจะไม่สามารถนวดให้ได้ทำให้อาจต้องเสียเที่ยวในปฏิทินเพื่อการนัดคนไข้นั้นท่านได้ฉีกวัน ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นวันพระออกจากปฏิทิน โดยท่านมีเหตุผลว่า ในวัน ๑๕ ค่ำ ท่านเก็บเอาไว้ให้คนไข้หนักที่มีความจำเป็นท่านจะได้นัดให้มานวดในวันนี้ ในวัน ๘ ค่ำ ท่านจะไปบำเพ็ญกุศลที่วัด โดยไปนวดให้ผู้เจ็บป่วยซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระและไม่สามารถเดินทางได้ หรือการเดินทางไม่สะดวก โดยวัดที่พ่อใหญ่เฟื้อไปเป็นประจำได้แก่วัดบุญญานุสรณ์ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี และวัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร วัดโสตถิผล วัดป่าหนองไผ่ พ่อใหญ่เฟื้อมีความเชื่อเกี่ยวกับของแสลงของผู้ที่มีอาการทางระบบกล้ามเนื้อ ได้แก่ ไข่ทุกชนิด ไก่งวง ไก่ต๊อก เนื้อวัว เนื้อควาย ดักแด้ กุ้งน้ำจืด น้ำเค็ม ส้มปลาโด ผักชะอม หรือผักขา จะมีผลผิดกับเลือดโดยตรง ของแสลงพวกนี้ถ้าไม่เป็นอะไรก็ยังกินได้ แต่ถ้าเป็นจะต้องคลำนาน ๖ - ๘ เดือนจนกว่าจะหายขาด ขนมจีบ ซาลาเปา เนื่องจากมียีสต์ซึ่งจะทำให้เกิดลมในเส้นได้ ปลาหลด ปลาไหล (ผิดกับการไหลเวียนของเลือด) ปลาค้าว ปลาชะโด (ผิดกับการไหลเวียนของเลือด) บางคนถึงกับคางแข็งมา เวียนหัวมา ข้าวคั่ว จะทำให้อืดลม บางคนจุกขึ้นมาเป็นปล้องๆ ปลาทะเล (เนื่องจากมีฟอร์มาลีน) เป็ดเทศ ทำให้มีอาการขาบวม ข้อนิ้วบวม เป็นโรคเก๊าท์ เต่า ตะพาบ บ่าง มียูริกมากเป็นพิษต่อกระแสเลือด เครื่องในสัตว์ ลูกชิ้น แอปเปิ้ล ฟักเขียว สาลี่ (บอแรกซ์) ข้าวจี่ อาหารกระป๋องทุกประเภท ฟักทอง (อืดลม) หัวบัว ใจบัว เม็ดบัว (เย็นเกินไป) ทุเรียน (ร้อนใน มีไขมาก) (เช่นคนไข้มีอาการคอแข็งเงยหน้าแทบไม่ได้ ของหล่นก้มลงเก็บไม่ได้ จากการกินทุเรียนมาก เส้นเลือดลมเหลวเหมือนไส้ไก่)

ความเชื่อเกี่ยวกับเส้น เส้นในที่นี้ พ่อใหญ่เฟื้อหมายถึงเส้นเลือดลมที่มีการไหลผ่านของเลือดหรือการสั่งงานต่าง ๆ มีผลต่อการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อ หรือมีผลต่อลมปราณ ซึ่งจะทำให้มีผลต่ออวัยวะภายในต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแต่ละเส้นด้วย โดยมีเส้นอยู่ ๕ เส้นเรียงกันอยู่ในแนวระนาบไปตามอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย ดังนี้ เส้นดำ เมื่อวิเคราะห์ทางกายภาพแล้วเทียบได้กับ เส้นเลือดดำ เมื่อกดจะทำให้เกิดอาการร้อนวูบวาบ เส้นแดง เมื่อวิเคราะห์ทางกายภาพแล้วเทียบได้กับ เส้นเลือดแดง เมื่อกดจะทำให้เกิดอาการร้อนวูบวาบ เส้น (น้ำ) เหลือง เมื่อวิเคราะห์ทางกายภาพแล้วเทียบได้กับ เส้นน้ำเหลือง เมื่อกดจะทำให้เกิดอาการร้อนวูบวาบ เส้นน้ำมัน เมื่อวิเคราะห์ทางกายภาพแล้วเทียบได้กับ เส้นเอ็น เมื่อกดจะทำให้เกิดอาการเหมือนดีดหนังยาง เส้นน้ำเชื่อม เมื่อวิเคราะห์ทางกายภาพแล้วเทียบได้กับ เส้นประสาท เมื่อกดจะทำให้เกิดอาการเสียวปลาบ โดยมีความเจ็บป่วยของเส้นได้แก่

๑. เส้นจม ลักษณะของการที่เส้นดังกล่าวถูกกดให้จมลงไปโดยมีเส้นอื่นๆ มาทับอยู่ด้านบน สาเหตุ คือ ไม่ได้ใช้อวัยวะนั้นเป็นเวลานาน หรือ เส้นดังกล่าวถูกเส้นอื่นมาเบียดทับให้จมลงไป

๒. เส้นขี่กัน ลักษณะของเส้นที่มีปัญหาไปขี่อยู่บนเส้นอื่นๆ โดยอาจจะขี่ ๑ เส้น หรือ ๒ เส้น สาเหตุ คือ เกิดการกระทบกระแทกให้เส้นที่จะทำให้เกิดปัญหากับกล้ามเนื้อไปวางอยู่บนเส้นอื่นๆ

๓. เส้นคลอเรสเตอรอล ลักษณะของเส้นที่มีปัญหาจะเป็นเส้นที่เกิดจากการที่คนไข้รับประทานอาหารประเภทมีไขมันมาก โดยมีลักษณะเมื่อคลำพบจะเป็นเส้นเหลวๆ แบบไส้ไก่

๔. เส้นกะทิ ลักษณะของเส้นที่มีปัญหาจะเป็นเส้นที่เกิดจากการที่คนไข้รับประทานอาหารประเภทมีกะทิมาก โดยมีลักษณะเมื่อคลำพบจะเป็นเส้นเหลวๆ มากกว่าแบบไส้ไก่

๕. เส้นกระดาน ลักษณะของเส้นที่มีปัญหาจะเป็นเส้นจากคนไข้โรคเก๊าท์ โดยมีลักษณะเมื่อคลำพบจะมีความแข็งเป็นลักษณะเหมือนกระดาน

๖. เส้นแห้ง / แบน ลักษณะของเส้นที่เดิมเคยมีน้ำเลี้ยง ต่อมามีสาเหตุให้น้ำเลี้ยงไม่เดินมาที่เส้นดังกล่าว ทำให้เส้นแบนลง เมื่อจับจะพบลักษณะคล้ายกับหลอดกาแฟที่ถูกรีดให้แบนไป

ภาพประกอบ

พ่อใหญ่แสดงท่านอนหงาย

พ่อใหญ่สาธิตการนวด

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : พ่อใหญ่เพื้อ ขยันการ
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๑๗๒๙-๘๐๙๒

๓.๑๔ ภูมิปัญญาเรื่อง หมอตำแย หมอนวดจับเส้น

ประวัติความเป็นมา

ชมรมหมอพื้นบ้านสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอบ้านดุงมีข้อมูลเกี่ยวกับหมอตำแย หรือหมอที่ดูแลเกี่ยวกับมารดาและเด็ก จำนวน ๑๐ คน ใน ๕ ตำบลเป้าหมาย ซึ่งปัจจุบันนี้การใช้ความรู้ที่เกี่ยวกับการทำคลอดนั้นไม่ได้ใช้ เนื่องจากมีสถานีอนามัย โรงพยาบาลที่เข้าถึงได้ แต่ความรู้เกี่ยวกับการดูแลหลังคลอดนั้นยังได้ใช้อยู่เป็นประจำ จากการดำรงรักษาประเพณีไว้ และได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน เช่นเริ่มมีการใช้ยาแทนการอยู่ไฟมาแทนการอยู่ไฟ เนื่องจากแม่ไม่มีเวลา และต้องทำงานนอกบ้าน และแม่หลังคลอดที่ได้อยู่ไฟเต็มรูปแบบที่คนดั้งเดิมได้เคยทำมาจะบอกว่าทำให้สุขภาพดี ไม่ป่วยง่าย ทำงานหนักได้ รวมทั้งผิวดี เช่นอยู่ไฟ และโรยเกลือใส่ไฟและนั่งห่มผ้าให้ไฟอังที่ใบหน้า ฝ้าจะไม่ขึ้น เป็นต้น ระยะการอยู่ไฟมี ๓ วันบ้าง ๗ วันบ้าง ๒๑ วันบ้าง แล้วแต่สะดวก แต่ถ้าอยู่นานได้ถึง ๒๑ วันจะดีมากสำหรับสุขภาพของแม่หลังคลอด และขณะที่กำลังจะคลอดนั้นมีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องไม้เครื่องมือที่จะนำมาใช้ในขบวนการ เช่น ไม้มะขาม เพื่อให้ผีกลัว เป็นต้น

หมอนวด–จับเส้น ความเหมือนที่แตกต่าง

หมอนวดพื้นบ้านนั้น ตามโครงการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเอง โดยชมรมหมอพื้นบ้านสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอบ้านดุงยังไม่ได้เน้นหนัก ซึ่งจากการสำรวจจะมีมากกว่าที่มีข้อมูล และหมอนวดพื้นบ้านในชุมชนนั้นจะมีความชัดเจนระหว่างการนวดเพื่อผ่อนคลายและการจับเส้น โดยหมอจะให้ความชัดเจนว่าหมอนวดก็คือหมอที่บีบนวดทั่วไป ไม่ได้รักษาความเจ็บป่วย เป็นการผ่อนคลายสบาย แก้เมื่อยขบ แต่ถ้าใช้คำว่า “จับเส้น” ซึ่งมีกระบวนงานขั้นตอนหลายวิธี เช่น ขิดเส้น โดยกดลงไปสักพักและผลัก หรือดึงเข้าหาแนวกล้ามเนื้อ แนวกระดูก เพื่อเป็นการรักษาอาการเช่นเอ็นเข้าเกี้ยง คืออาการปวดสบักและบ่า หรือเอ็นเข้าตานกเอี้ยง คืออาการปวดสะโพก เป็นต้น ซึ่งการถอดบทเรียนองค์ความรู้นั้นต้องอาศัยการถ่ายภาพจึงจะเห็นได้ชัดเจน

แหล่งข้อมูลภูมิปัญญา : เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี และชมรมแพทย์แผนไทย วัดวิเวกบูรพาชัย โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๒๑๒๒-๒๓๗๐, ๐๙-๐๕๘๑-๖๒๘๑